



1925 чылдын август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№ 101
(18834)

2016 чылдың
сентябрь 1
четверг

Садар өртээ хостуг

<http://shyn.ru>

Электроннуг почта:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

СЕНТЯБРЬ 1 – БИЛИГЛЕР ХҮНҮ

Байыр чедиришкени

гым чаңгыс чер-чурттугларым,
ылаңгыя школачылар,
студентилер, оларның бшкылары
болгаш ада-иелер!

Чаа өөредилге чылының эгелээни,
сентябрь 1-биле силерге сеткилим
ызындан байыр чедирип тур мен!
дээрге бистиң ниити болгаш эрги
ырпалывыс-тыр. Школа-биле азы
ди өөредилге чери-биле бир ду-
ртаныжары, чайгы дыштанылгалар
нда чаңгысклассчылары-биле,
кызы-биле катап ужуражыры киж
үзүңге билдингир болгаш сагыш-
тылге өөрүнчүг. Бөгүн байырлыг шу-
чыскаалынче, бо чылгы баштайгы
таже баар деп турар киж бүрүзүңге
билдингир болгаш эргим, олар дээр-
муң ажыг школачылар болгаш 9
ире студентилер-дир.

Билиглер чедип-алыр дээш, силер
тунар амыдыралдың эң кайгамчык
таш чугула оруунче кирип турар
ер. Сентябрь 1-ни Билиглер хүнү
душ бооп адаваан. Ол хүнден
дээш ылаптыг болгаш харыысал-
ыг ажылды кылып эгелээр си-
ол ажил силерниң келир үеде
ишкениңерниң үндезинин,
ежил талазы-биле бот-тускайлаң
дыралыңарны, депшип өзеңерни
аш хууда чаагай чорууңарны тур-

өредилге баштайгы хонуктардан-
силерге чогумчалыг болзун
и, республика бүгү чүүлдерни
ан. Өөредилге системазынга
далдарның чыл санында өзүп,
бюджеттиң 1/3 хуузуң ажып турар,
ыг деткимчени өске чаңгыс-даа
албайн турар. Ол деткимчениң
ында силерниң дыка хөйүңер чаа
аш чаартыңан школага, амгы
үдериң-херекселдери-биле четче-
класстарга өөренир, чырык спорт
ары болгаш чаа стадионнар манап
и. Чүгле эки өөрениңер!

илерге солун болгаш кижини хаа-
дар өөредилге чылын күзедим.
ыларга болгаш ада-иелерге —
амык болгаш мерген болуруң,
улдарга — чүткүлдү, өөредилгеге
дыкчы хамаарылганы күзедим.
мчык бо үениң чаңгыс хүнүн-даа,
т-даа ажык чок хилис эрттирбеңер,
иңерге тааржыр чүүлдерге — эр-
уран чүүлге, спортка киржиңер,
рыглардан болгаш аайлашпайн
чүүлдерден кортпаңар. Чүгле ын-
лым-чаяаныңарны ажыдып, улам
ныг болгаш чедишкениң болур
и. Ынчан силер дээш өөрүүр бис.
дишкениңер болуңар, өңүк-
айырлал-биле!

Тыва Республиканың
Баштыңының хүлээлгезин түр
күүседип турар Ш. КАРА-ООЛ.



Бөгүн Россия Федерациязының
бүгү булуңнарынга Билиглер хүнүн
калбаа-биле демдеглээр. Ооң
бир тодаргай херечизин бистиң
республиканың чижээнден көрүп
болур. Тываның бүгү школа-
рынга ниитизи-биле 61 муң 96
өөреникчи парта артынга олуруп,
Билиглер хүнүнүн байырлыг чы-
скаалыңа киржирлер.

А ясли-садтарже 21 муң 384 бичи
чаштар барып эгелээр. Үстүнде адааны-
выс сан-чурагайлар езугаар алырга, ол
көргүзүлгөр эрткен өөредилге чылының
эгеи-биле деңнээр болза, оранчок
өзүлдегил болуп турары өөрүнчүг.

Эң ылаңгыя школаларның эжиин
бир-ле дугаар ажыдып кирер бирги
классчыларның саны Кызыл хоорайда-
даа, кожууннарда-даа дыка хөй болган.
7 муң ажыг биргиклассчылар школаның
эргинин бир дугаар арта базып, улуг билиг-
лөр делегейинче эжиндирип кириптерлер.

Билиглер хүнүнде республика найысы-
лалының дээди, ортумак өөредилге чер-
леринге ниитизи-биле 8600 студентилер,

сургуулдар өөренип эгелээр. 26420
оолдар, кыстар немелде өөредилге чер-
леринге хаара туттунар.

Тыва Республиканың ниити девис-
кээринде 178 ортумак школалар, 219
ясли-садтар, 18 тускай профессионал
өөредилге черлери, Тываның күрүне
университеди дээн ышкаш өөредилге
черлери бистиң келир үеде салгалывыс,
аныяк оолдар, кыстарга эжиин ажиткан.

Чаа өөредилге чылының эгелээриниң
мурнунда республиканың бүгү школа-
ларынга башкылар коллективтериниң
хуралдары эрткен. Кызылга орус дыл,
литература башкыларының тускай курс-
тарын организаастааш, ооң башкыларынга
Иркутск областан чаладып келген башкы-
лар мастер-класстарны бедик деңелге
организаастап эрттиргенер.

Ол ажыл сентябрь айда база улам-
чылаарын республиканың өөредилге
болгаш эртем сайыды Татьяна Санчаа
Чазак хуралынга чугаалаан. Бо удаада
математика, физика болгаш информати-
ка башкылары билиин бедидип, Кызылга
кээп өөренир аргалыг болурлар.

Тывада бир ай ажыг үеде чарлат-
тыңгаш, үргүлчүлөп келген «Школаже
киреринге дузалаш» деп чоруттунган
акцияның ачы-дузазы-биле дыка хөй
амыдыралы чединмес, хөй уругларлыг
өг-бүлелерге эриг баарлыг кижилер,
хуу сайгарлыкчылар, акша-төгерикиг
кижилер дузаламчызын кадып, дыка хөй
оолдар, уругларның школаже баар идик-
хевин, ном-дептерин сатчып бергени
кончуг өөрүнчүг.

Ол ышкаш «Школага өөредилге
номнарын белекке бер» деп акцияның
ачызында өөредилге номнарын ада-
иелер, хамаатылар, оолдар, уруглар
школаларының библиотекаларынга
халаска эккеп бергенер. Бо чылын чаа
өөредилге номнарын садып алыры-би-
ле бистиң республикага тускай субси-
дия-биле 43 миллион акшаны аңгылап
берген. Ынчангаш республиканың бүгү
школаларының өөреникчилери номнарын
халаска алырлар.

Владимир ЧАДАМБА.
В. ШАЙФУЛЛИНИИ
тырттырган чуруу.

• Сентябрь 1 — Билиглер хүнү

УРУГЛАРГА ДЕТКИМЧЕ

• Акция «Школаже киреринге дузалаш»

Чылдың-на Тывада чаа өөредилге чылынга уткуштур эртип турар «Школага киреринге дузалаш» деп хей ажы-төлдүг болгаш социал байдалы нарын өг-бүлелерде шко-лачы назылыг уругларга дузалал акцияга Иштики херектер ямызының албан черинден дашкаар хайгаарал килдизиниң ажилдакчылары үлүүн кирип турар. Бо чылын олар Кызылдың 11 дугаар ортумак школазында өөренип турар 15 оолдар, уругларга школачы херекселдер база идиктерни белеткеп алганнар.



Сергей Песков бирги классчы Мирославага белек тутсуп турары.

Килдистиң кадрлар талазы-биле начальниги Сергей Песков база Кызылдың хайгаарал килдизиниң рота командири Степан Сахинов олар баштайла уругларның чайгы дышта-нылгазын канчаар эрттиргенин сонуургааннар. Уруглар мур-нун былаажып школа чанында лагерьге дыштанганын, чам-дык уруглар ада-иезинге ногаа аймаан өстүреринге дузала-жып турганын сонуургатканнар. Оолдарның бир көзү эш-өөрү-биле мага хандыр ойнап алганын чугаалааннар.

Эки өөредилгелиг 4-кү класс-чы Полина Бабушкина алган белээнге аажок өөрзөн. Рота командири Степан Сахинов Чаа чыл бүдүүзүндө кээп, дневни-гин хынаарын аңаа чугаалаан. «Мындыг чараш дневникке чүгле 4-5 демдектер турар. Улуу-биле четтирдим, белээңерге дыка өөрүп тур мен» — деп, белек-терлиг барбазын так ку jacketап алган Полина өөрүшкүзүн ча-жырбайн чугаалаан. Чедиги класска баар Наталья Носкова школачы идиин дораан кедип алгаш, сентябрь 1-де чыскаалга

беленин дыңнаткан.

Ужуражылгага ада-иелер база келген. Наталья Ермакова башкыларга болгаш ИХЯ-ның килдистен дашкаар хайгаарал полициязының ажилдакчыла-рынга мындыг буяныг үлени кылып турары дээш четтирге-нин илередин, өөрзениннен карааның чажы бүлдеңейни берген.

Чаа өөредилге чылында Кызылдың 11 дугаар школазынга 1600 ажыг өөреникчилер парта артынга олуруптар. Оларның иш-тинде 204-ү бирги классчылар. ИХЯ-ның албан черинден даш-каар хайгаарал килдизи ук шко-ла-биле 10 ажыг чыл дургузунда кады ажилдажылганы чорудуп турар. Олар эрге-хоойлу-биле хамаарышкан болгаш янзы-бүрү ужуражылгалар, музейге экскурсиялар, хоочуннар-биле кичээлдер дээш оон-даа өске хемчеглерни школаның удуртуп-газы-биле демнежип эрттирип турар. Бо чылдың планында башкылар-биле ужуражылга база Чаа чылдың бүдүүзүндө байырлыг чыыш.

Виктория АЙМАА.

БАШТАЙГЫ БАШКЫВЫС

1979 чылдың сен-тябрь 1. Ак-Туруг ортумак школазының байырлыг чыскаалы. Чаа өөредилге чылында белеткел класска кирер бичи чаштар мурну-ку одуругда чыскаалыпкан. Аныяк чараш каттыраңнаан шырайлыг башкы Надежда Калдар-ооловна Күжүгет (ынчан фамилиязы — Шо-жукпан) бистиң баштайгы башкывыс болган.

Кызылдың башкы училище-зин дооскаш, өскөн-төрзөн суу-ру Ак-Туругга ажилдап чедип келгени ол. Бис башкывыстың бир дугаар өөреникчилери бол-ганывыска ам бо хүнде-даа чоргаарланып чоруур бис. Үжүк караа танывас курзукпайларны сан-чурагайга өөредип, билиг делгеминче шымнып кириген башкывыс Барыын-Хемчик кожунун Шекпээр суурунче өг-бүле тудуп, ажилдап чоруп-

каш-даа бистерниң дугайында айтыртынып, кандыг өөренип турарывысты сонуургаар турган. Баштайгы башкывыс кижиниң аажы-чаңын дыка хевирлээр: Надежда Калдар-ооловна бисти келир үеде төлептиг киж, ажил-ишке кежээ, төрзөн чуртвустун келир үезиниң хөгжүлдизи дээш үлүг-хуузу кирип, эртем-би-лиглиг кижилер болурун чагыыр чораан.

Ам бо хүнде ооң өөреникчиле-риниң аразында кандыг кижиле-рни чок дээр! Чазык чаңыг башкывыс боду төлептиг ие, бедик мергежилдиг башкы, чо-нунга хүндүткелдиг киж. Ол Россия Федерациязының улус өөредилгезиниң тергенин, күш-ажылдың хоочуну.

Башкывыс сентябрь 1-де 37 чыл дугааргы өөредилге чылын-че ажилдап кирип турар.

Ак-Туруг школазының 1990 чылда доозукчулары.

ЯРМАРКАНЫҢ АЧЫ-ДУЗАЗЫ УЛУ

Чылдың-на чазын, кү-зүн болур регионнар аразының «Тыва-Экспо» деп делгелге-ярмарказы ав-густ 26-28 хүннеринде Кызылдың Сүбедей спорт комплекзинге бо-луп эрткенин база катап сагындыраал. Аңаа Мос-ква, Новосибирск, Томск хоорайларының, Красно-ярск, Алтай крайларның, Нижегородск, Калуга, Челя-бинск, Кемерово, Иркутск областарының, Хакас, Тыва республикаларының бүдүрүлгелери, хуу сайгар-лыкчыларының киржил-ге-зи-биле 80 чыгы, ооң иштинде 40-ни Тыва Рес-публикадан бараан-бү-дүрүкчүлери киришкен.

3 хонук уламчылаан ярмарка-делгелгениң түңнелинде, кир-жикчилер аразынга эрттирген мөөрейлерниң тиелекчилерин тодараткан. Тиелекчилерни тодарадып тыварының кол ар-галары, оларның албан езузу-

сайгарлыкчы Шүглүр Алексан-дрович Доржу, «Сүт болгаш эт аймактыг аш-чем бүдүрер техникаларны сайзыраткан» деп номинацияга Красноярск хоорайның «АгроБиоСервис» компаниязының даргазы Де-мьян Алексеевич Потрикеев, «Шалыпчы бүдүрүлге» деп но-минацияны Улуг-Хем кожуунда национал тыва хептер болгаш школачыларның өөренип ке-дер формаларын даарап турар «Эврика» ателъезиниң дарга-зы Эмма Николаевна Монгуш төлептиг болган. Тиелекчилерге алдын медальдарны болгаш хүндүлел бижиктерни, өөрүп четтиришкенин бижиктерин Тываның Экономика сайыды Елена Каратаева тывыскан.

Ярмарка-делгелгениң кир-жикчизи, Барыын-Хемчик ко-жуунун хуу сайгарлыкчызы Зинаида Хомушук:

— Бис бо ярмаркада 3 чыл улай киржип турар бис. Ук ярма-ка сайгарлыкчы кижиге дыка улуг идигни берип турар дээрзинге

нын бүдүрер сайгарлы-биске улуг дузаны чедир чугаалады.

Зинаида Седен-Сот өг-бүлөзи 3 чыл бурун кулча, чыжыргана үзү биле өг-бүлениң дузала-агыын ажыдып, хуу-лыкчы кылдыр тургуст-ганнар. Тыва кулчаны т-быдаага, картофельге эддинге дээш оон-даа нерге холуп чиир бол-ынчангаш ук чем тыва аразында үргүлчү ажы-чеми кылдыр санаттын-чаны тускай саваларга са-дарга чон аажок сону-турар. Ол ышкаш тус че-жыргана үзүн база сад-чылар оюп эртпейн алы-

Шайлар болгаш коф-аңгы-аңгы хевирлерин са-рар садыгжы Аңгыраак Ай-чугаазы-биле алырга, салбырны Тывага апрел чаа ажиткан. Бо ярма-дузазы-биле садып алы-га бараанын таныштыр-лыг болган. 200 аңгы хе-шайлары болгаш 40 ажы хевирниң кофелерин ко-да билир, ону ажыглап берген улус алыр. Ынд-болза садыгжының чеди тайылбырын дыңнааш, гап садып ап турарлар ба-

Оон аңгыда «Агроб-вис» компаниязы авгу-да Тываның Көдээ ажы-ямызының ажилдакчыла-ле сүт болгаш эт аймаа-аңгы чемнер кылдыр б-үндүрер чаа үениң ма-техникаларының дугай семинар эрттирген. Аңаа киржип, арга-дуржулга с-чугаалашкан. Ол-ла үе Тыва Республиканың «Б-инкубатор» болгаш ТР-ни-гарлыкчылар деткимче фондузу күзелдиг улуск-эгелеп чоруур сайгарл-ларга тайылбырны бери-ган. Келген улус сайгар-кылдыр канчаар тургус-алырының дугайында то-билиглерни шыырак спец-терден, арга-дуржулгаз-сайгарлыкчылардан ды-алыр аргалыг болганнар. О-каш Сбербанкының ажил-лары база кандыг аргалар чээли акша алырының дуг-да таныштырганнар.

Сайсуу ХЕИ

Авторнуң тыртты



«Норбу» бүдүрүлгезиниң тыва далганы.

биле чардыңган керээлериниң күүселдезиниң түңнелдери бол-гаш бараан бүдүрүлгезиниң эки шынарлыын көргөн.

«Алдын медаль» деп мөө-рейге 80 чыгы киржикчилер аразындан «Чедиишкениң эгелээшкин» деп номинаци-яга дүрген кылып чиир тыва далган кылып турар «Норбу» бүдүрүлгезиниң директору, хуу

чигинмес мен. Чүге дээрге, аңаа сайгарлыкчы кижиге бараанын садып орулга кирибишаан, чонга билдингир кылдыр рекламалаар, өске сайгарлыкчылардан арга-дуржулга солчуп ажилдаар дээш, оон-даа хей эки талаларлыг бооп турар. Олышкаш Тывага «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлге» деп гу-бернатор төлөвилелиниң ажил-дай бергени, тус черниң бараа-

• Республикада малга чем белетке

БАРЫЫН КОЖУУННАР МУРНААН

Кожууннарда көдээ ажыл-агый эргелелдериниң дың-надып турары-биле алырга, бо неделяның эгезинде 75,8 муң га черден малга чемни белеткээн, сигенни 89,5 муң тоннаны, азы планның 60 хуузу күүсеткен.

Бо көргүзүлгелерни эрткен чылдаазынга деңнээрге, мал чемин 49 муң тоннаны хөйну белеткээн. «Сөөлгү хонуктарда республиканың ажил-агыйлары шалыпкын ажилдаан — деп, ТР-ниң көдээ ажыл-агый бол-гаш аш-чем сайыдының ора-лакчызы Дмитрий Долгополов чугаалаан. — Агаарның аязы-рын манап турганнар. Барыын кожуннарда чаас-чайык үзүк-соксаал чок болган. Эрткен не-деляда Барыын-Хемчикке малга чем белеткелениң талазы-биле семинар эрттирдивис».

Бо хонуктарда Бай-Тайганың, Сүт-Хөлдүн, Бии-Хемниң, Каа-Хемниң ишчилери мал чемин дыка хөйну белеткээннер. «Ба-рыын кожуннарның — Барыын-Хемчиктин, Бай-Тайганың, Сүт-Хөлдүн болгаш Чөөн-Хемчиктин чагырга даргалары харыскал-лыг болганнар. Эрткен чылдың частырыгларын олар өөренип көргөннер. Ажыл-агыйларга күш-ажылчы коллективтерни быжылгаан, улуг класстың өө-ренкилерин бо ажылче хаара тудар деп турарлар» — деп, Дми-трий Долгополов уламчылаан.

Ырак-узак Мөңгүн-Тайга ко-жуунун малчыныннын кышка уткуштур мал чеми-биле ханды-рар дээш оларга Бии-Хемниң болгаш Чөөн-Хемчиктин сиген үнген черлерин тускайлаан. Амгы үеде «Малчын» КУБ-тун механизастаттыг 2 брига-да-

зы Бии-Хем кожунда ажы-турар, «мөген-бүренчилер» Чөөн-Хемчикте келген.

Бо чылын мал чеминиң леткелинче 721 тракторну, косилканы, 459 дүрбээ болгаш 84 сиген бөлөр аг-ты тускайлаан. 8070 киж-ажылче хаара туттунган, бригаданы организастаан. Келир кышты чогуумча-ажар дизе 160,1 муң тонна си-1,9 муң тонна чулуктуг мал че-2 муң тонна саваң, 2,4 муң то-тараа фуражы херек. Мал че-134,7 муң гектар черден, чай-үнген сигенни 109,6 муң га кезип турар.

Кампания доозулган соон кожун бүрүзүнге мал чеми курлавыр фондулары тургуст-ТР-ниң Көдээ ажыл-а-болгаш аш-чем яамызын-медээлеринде

СЕНТЯБРЬ 18 — Соңгулдалар хүнү

Россия Федерациязының Күрүне Думазының депутадынга кандидат
Айбек Николаевич Маадының
соңгулда программасыЭкии, хүндүлүг чаңгыс
чер-чурттууларым!

Артык кирилде эге-сестер чокка, кызы-биле чурттуу социал байдалын олгош бодумнуң хууда соңгулда программасын Силерге таныштырып көөрүнүшээр көрүңер.

Бистиң чуртувустуң чурттакчылары кезин ажил-агый чок чон, пенсия кылыг кижилер (пензионерлер), индустриалдык бот-иелер, хоочуннар болгаш аңгы адырларда ажилдап чоруур чон чон.

Ниитизи-биле чоннуң амыдыралы деңгелде деп статистика көргүзүп бар-даа бол, шупту билер болгай, чоннуң кол кезин яды-түрөгү даалда амыдырап чоруур. Оожум-бол, бүзүрелдиг базымнар-биле ократия өттүр капитализмнің омур-көстүп, чоорту капитализм империализмге шилчип турарын эскерип турар силер. Эрги ССРЭ, ХКД, амгы үеде Россия Федерациязының хамаатызы анымда база Тыва Республикага келген болгаш чуртувустуң социализмнің хөгжүлдесинге хамаарыш-тидиг айтырыгларны улус аксындан билер мен. Шак бо айтырыглар-оң мурнунда-ла шиитпирлертер пар турган. Ынчангаш Силерни, үлүг соңгукчулар, бөдүүн ажил-ы чоннуң эрге-ажыын кызагдаар азаты хоойлуларны өскертиринче ырып тур мен. Угаан-бодалда-ыс чаартып, бистиң болгаш өзүп келир салгалывыстың келир үези эки талаже өскерлишкннерже и-дидим базымнар кылыр үе кел-ынчангаш төрзэн чуртувустуң ажыын камгалаар сорулгалыг МУНИСТЫ РОССИИ» партияның үндан хууда кандидатурам дет-н кыйгырып тур мен!

Оң кол сорулгам — төрзэн Тывавыс-олгаш ниитизи-биле бүдүн чур-туң эрге-ажыын камгалаары-би-дүүн чон-биле болгаш Россия рациязының болгаш Тыва Рес-пуб-каның хоойлу үндүрер (хоойлу дыр) болгаш хоойлу күүседир агырга-биле тудуш, үре-түннелдиг заа тудары.

Янзы-бүрү политиктиг партияларның, ниити организацияларның чараштыр тургускан программалары, чон мурнунга хоозун сестерден бүткен аазаашкынна-ры сөөлүндө кээп чуртувустуң социал-экономика байдаты берге деңгелде келгениниң чылдагааны болуп турар. Силерниң кичээнгейиңерге бөдүүн бол-гаш боттандырып болур соңгулда про-граммасын таныштырып көрейин:

— Күрүнениң талазындан чонну бур-жуазтыг метод-биле башкара чорукту узуткаар;

— чугула өнчүге хамаарышкан черлер-ни, бойдус курлавырларын, тывыштыг болгаш янзы-бүрү үлетпүрлерни, энерге-тиктиг системаларны, транспорт болгаш орук кылыр, септээр бүдүрүлгө черлерин, банк системаны, даштыкы садыг-саа-рылганы болгаш эмнер кылып садар бүдүрүлгелерни национализиастаар.

Чижээ: нефть биле газ үлетпүрүн на-ционализиастаары дээр-ле нефтиниң 70 хуузу Россия Федерациязындан дашты-гаар чоруп турар. Нефтиниң 70 хуузу-дан кирген орулганы кым ап турарыл? Билдингир-ле, бөдүүн ажилчын чон эвес, а бай-шыдалдыг олигарх капиталистер ап турар. Олар чоннуң өнчү-хөреңгизин хуужудуп ап байып чоруурлар. Шыны-биле алып болза, РФ-тиң хамааты бүрүзү чурттан дашкаар чоруп турар бойдус байлактардан болгаш нефть, газдан кир-ген орулганың каш хуузу алып ужурулг. Ылап-ла ап турган болзувусса дыка-ла хөй улуг-улуг, чидиг-чидиг айтырыглар-ны шиитпирлеп, ажил чок байдал, хөй кем-херек үүлгедишкннери болгаш дайыннар болбас ийик;

— көдээ ажил-агый ажилын сайзы-радыр, продукциязын садып-саарарын аайлап башкара; кол үлетпүр болгаш аъш-чем барааннарының өртзэн бады-рар. Мээң хууда бодалым-биле алып бол-за, бистиң чуртувус хөмүр-даш кырында турар чурт-тур, ынчангаш хөмүр өртзэн өстүрер чорукту соксадыры-биле шиидин тывар аргаларны өөренип көөр;

— банк болгаш бар-ла өнчүлүг бүдүрүл-гелерниң ажилын хайгаараар күрүне ажилын күштелдирер, чонга ипотека таварыштыр ап турар бажыңнарның төлээр хуузу бүдүнү-биле ап каапар,

чонну ажыы-биле үптөп-чулуп турар банкыларның немеп турар хууларын эң эвээш деңгелге чедирер;

— бир эвес бичии бизнестиг хууда сайгарлыкчыларның ажылы ниитилелдин болгаш хоойлуларга дүгжүп турар болза, оларның ажылын деткир; бажыңга кы-лып болур хууда ажилдыг улуска база деткимче-дузаны кадар;

— чединмес өг-бүлелерниң амыдыра-лын экижидери-биле деткимче чорукту чоргузар болгаш социалдыг магадылал-дарны катап тургузар. Аңаа ажилдаар болгаш дыштаныр эргези, чиигелделер, халас өөредилге болгаш эмчи дузасы, ха-лас чурттаар оран-сава болгаш халас чер хамаарып турар. Бир дугаарында хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерге, хоочуннарга болгаш дайын киржикчилеринге черлер-ни үлээр, өөредилге болгаш эмчи салбы-рында ажилдап чоруур ажилчыннарның акша-шалыңын өстүрер, даргаларның чиигелделеринден үндүрген тус черниң болгаш федералдыг санаторлуг курорт-тарынче чоруур путевкаларны бээр; уруглар садтары биле өөредилге албан черлериниң ажылын экижидери-биле, кижизидер болгаш өөредир башкыларны шынарлыг шилип, ажилче хүлээр алып конкурстар эрттирип тургаш, психологтуг, моральдыг мөзү-шынарын көрүп тургаш; чаштарны болгаш улгады берген чонну камгалаар программалар тургузар;

— өскүс чаштарга сертификат-биле бажың бээр. Бистиң күрүневис өскүс чаштарга бажың тудар программаны тургускаш, подрядчик бүдүрүлгелер та-варыштыр хоорайның азы суурнуң бир-ле ырак азыг черинге чаңгыс бөлүк борбак хензиг бажыңчыгаштарны дүргени-биле туткаш, шынар чок, чок-ла болза белен эвес бажыңнарже өскүс чаштарны чурт-тадып кирип турарын шупту билер бис. Ындыг хевирлиг чоруктарны болдурбазы-биле өскүс ажы-төл хоорайга азы суурга бе, чер бажыңга азы каът бажыңга чурт-таарын боттары шилип алып ужурулг;

— ЖКХ реформаларын чоннуң чыгган акшаларына (үндүрүлгелеринге) кылып ту-рар болганында удуртукчу бүдүрүлгелер чарыгдаттыгган акшаларның түнүн бол-гаш кайнаар чарыгдаанын чон мурнунга сан-түнүн таныштырар ужурулг;

— чаш ажы-төлдүң наркоманияга удур, таакпылаар, арагалаар чорукту болдур-бас хемчеглерни алып, ыжык болгаш чүрек-дамыр аарыгларына, туберкулез, СПИД, сифилис аарыгларына удур, кадыкшылды экиртир төп черлерин бол-гаш спортчу секцияларны, бөлгүмнерни тургузар;

— черниң ажылын чурумчудар, ортумаа ажилчыннарның санын көвүдөдир, тер-роризмге удур ажилды шыңгы чорудар;

— соңгулдаларның түннелдерин ха-жыдышкын меге түннелдер үндүрерин юридиктиг, органиастыг болгаш техник-тиг хемчеглерни алып. Депутат бүрүзү хоойлу езугаар ажылын чорудар, кан-дыг-даа төрөл-дөргүл, таныш-көрүш, чаңгыс чер-чурт, эш-өөр таварыштыр ажил чорудары хоруглуг. Регионнуң социал-экономика хөгжүлдеси дээш көрдүнген акшаландырышкын бүдүнү-биле шиңгээттинген турар ужурулг. Миллиард-миллиард акшалар чедир ажыглаттынмай (шиңгээттинмейн) турар. Шупту заводтар, фабрикалар, хөй-хөй үлетпүрлер болгаш бүдүрүлгө, энергия черлери — коммунизмниң биске арттырган салгалы-дыр. Ынчалза-даа олар шупту хоозураан, үрелик байдалда болганындан ажил чок чоннувустуң саны чылдан чылче көвүдөп турар.

Чонувустуң амыдырал деңгелин эки көдүрери-биле, түннелдиг ажилды көдээ-суурлардан эгелеп, дараазында кожууннар-хоорайларга, төптөргө чедир чорудары чугула. Чүгө ынчан бажында олурар удуртукчу кижилер хамаатылар-биле тудуш харылзаа тудуп ажилдап эгелээрлер.

Мээң саналым-биле алып болза, чон-ну удуртуп чоруур эрге-чагырга кижизи ажык сеткилдиг, шыныч болгаш кижизиг болур ужурулг! Кым кымның чоок өңүү, төрели эвес, политикага ажилдап чо-рааны хамаанчок, чоннуң хүндүткелин болгаш бүзүрелин чаалап алыры кол!

Шуптуңарга менди-чаагай!!!

Хүндүткел-биле,

"КОММУНИСТЫ РОССИИ"
партияның мурнундан
Айбек МААДЫ.

(Халас үндөзінге парлаан).

СОҢГУЛДАЛАРГА СОРУКТУГ БЕЛЕТКЕЛ

соңгулдаларга белеткелди
агартпайн чорудар.

бүрүдө белеткелди
ителдирип чорудар.

ыңдыг бодал-биле ам
болур соңгулдаларга
ел ажилдары хүн бүрүдө
да күштелип турар. Ко-
өөүндө Суг-Аксы суурда
Эрес-оолович Ховалыг
паан Сүт-Хөлдүң №35
ээр аайы-биле соңгулда
да соңгулдаларга уткуш-
тып чорудар ажилдарның
планнарын баш бурунгаар
сан.

сууннуң тус-тус суму-
да соңгулда участка-
соңгукчуларның шын
аңзыларын тургуспу-
ончалаашкыннарны, то-
алгаларны кылып турар.
чуларның ортузунга та-

йылбыр ажилдарын чорудуп,
кылып шыдаар шыырак эр-
тем-билигилг ниитизи-биле 53
агитаторну быжыглаан. Олар
соңгукчулар ортузунда тайыл-
быр, суртаал ажилдарын хүн,
шак бүрүзүндө күштелдиргенер.
Кожууннуң төп соңгулда округун-
да, ол-бо сумуларда участок-
тарда көргүзүг материалдарын,
лозуң, плакаттарны дерип-каас-
таан, кылыр ажилдарның схема-
шыйыгларын тургускан.

Суг-Аксында кожуун чагырга-
зының даргазы Дайынчы Ба-
вуужапович Ондар даргалаан
«Чаңгыс демниг Россия» пар-
тиязының соңгулда штавын-
да ажилдарны таарыштыр
тургускан болгаш ол штабтың
кежигүннери график езугаар де-
журныйлаашкыннарны доктаа-
мал чорутпушаан, ында-мында

девискээрлерге соңгукчулар-
биле ужуражылгаларны органи-
заап турарлар.

Суг-Аксының төп Культура
одаанда соңгулда комиссия-
зының кежигүннери айыткан
хүнүн, шагын барымдаалап
хайгаарал, дежурныйлааш-
кыннарны чурумчудуп шыңгы-
ратканнар. База ол ышкаш
хүннүң темазына хамаарыш-
тыр беседаларны бо-ла чоруда
бээрлер.

РФ-тиң Федералдыг Хура-
лының Күрүне Думазының че-
диги чыыжының Тыва Респу-
бликадан №32 округундан депу-
тадынга кандидат, амгы үеде
сенатор Мерген Дадар-оолович
Ооржак-биле ужуражылгаларны
Алдан-Маадыр, Ишкин, Суг-Аксы
суурларга организастан. Ол
ужуражылгаларга соңгукчулар

хөйү-биле чыгып, Мерген Да-
дар-ооловичке бүзүрелин
илергейлеп, ону деткивишаан,
соңгулдаларга идепкейлиг кир-
жирин чугаалап, аңаа чагыг-
сүмелерни киригеннер. Ниити-
зи-биле Мерген Дадар-оолович
чоннуң төлөптүг оглу, чон дээш
ажылдап шыдаар дээрзин хөй-
хөй соңгукчулар бүзүрзэннер.
Бөдүүн, биче сеткилдиг Мерген
Дадар-оолович төрзэн черинге,
төрөл чонунга ак сеткилди-
биле шыныч бараан болурун
даңгырагалаан.

Тыва черни хөгжүдөр дээш,
дыжын безин харамнанмас Шол-
бан Кара-оол хөй-хөй ажилдар-
ны, чаартылгаларны кылган
болгаш ол ам-даа бурунгаар
көрүш-биле чаа-чаа ажил-хе-
ректерни кылып дээрзинге чон
идепп, ынанып турар. Ынчангаш

Ш.В. Кара-оолду бир демниг
соңгуурунче соңгукчуларны
сорук кирип турар чугула арга-
хемчеглер кожуунда улам-на
күштелип турарын демдеглээр
апаар.

Бурунгаар көрүштүг Ш.В.
Кара-оолдун төрзэн Тывазының
бурунгаар хөгжүлдеси дээш кы-
лып чоруткан-даа, чорудуп-даа
турар ажилдарын салаа базып
санаан-даа ажыы чок болгу
дег. Чүгө дээрге Тыва черде ча-
артылгалар эндерик. Ону чон
караа-биле көрүп, кулаа-биле
дыңнап турар. Ындыг болган
төлээде, Шолбан Кара-оолга
хөй-хөй соңгукчуларның ына-
ныжы, бүзүрели канчаар-даа
аажок улуг.

Бораш ОНДАР,
парлааның хоочуну.
Сүт-Хөл кожуун.

• Сүзүглел

СЫЛДЫЗЫ ЧЫРЫК СЫЛДЫС БАШКЫ



Чаа-Хөл кожуунун ламазы Сылдыс башкы.

Чаа-Хөл суурда бо чазын эгелзэн хүрээ тудуун дугайында кожуунун лама башкызы Сылдыс Башкы таныштырды.

— Хемчээли он ийи-он ийи метр улуг хүрээни эң кыска хуусаада дарый туткан. Сентябрь 9-та ажыдышкынынга чедир арткан ажылдарны доозар дээш, тудугжулар кидин түлүк ажылдап турар. Кызылга март 16-да, Чаа-Хөлге март 18-те ачы-дуза марафоннары эрткен. Бо буянныг үүле-херекке Чаа-Хөлге өөренип, ажылдап чораан улустуң, яамыларның, албан-челлериниң база хөй-ниитчилериниң, хоочуннарың сөңнзэн акша-хөреңгизиниң ниити түңү 1 млн. 805 муң рубль болган — деп, ол чугаалады.

Ачы-дуза чедирген чон мынчаар чугаалап турганнар: «Сылдыс Башкының сылдызы чайынналып, чырып келгендир. Сүлдө-сүзүү бедик-дир, хүрээ туттунгур болзун!» деп йөрээгилзэн. Черле ынчаш 2015 чылда Сүме ужунда хаяда оюп, каастап кылган Авыда Бурганның чанында чараш дуганны база чай дургузунда кылган. Бо хүрээниң хемчээли улуг-дур деп чугаа чоруп турда, телевилел езугаар ол-ла хевээр

кылыр дээш Сылдыс Башкы чөлшээрешпзэн.

Бумба салып, ном-судур хурааган соонда, тудугну апрель 24-те эгелзэн. Тудугжуларны аыш-чем-биле хандырылгасынга кожуунда албан черлери, хуу сайгарлыкчылар, арбаннар, хоочуннар чөвүлели болгаш өске-даа бот-идепкейжилер ачы-дузанын көргүскеннер. Ачы-дузага салган бир бода, беш шээр малды чарыгдап, ажылгаан. Хүрээниң турар чериниң документи, таваандан эгелзеш, чараш херимин кылганы, тудуг материалдары, тудугжуларга шалың, долгандыр херимниң улуг эжииниң кырынга салыр «дээр-деңгер хаалгазы» дээш бүгү чарыгдалын кожуунун чыгырга даргазының экономика талазы-биле оралакчызы Эдуард Дыртык доктаамал дыңнадып келген.

Улуг, чараш хүрээни дарый тударынга тайгадан ыяш дилдирип тудугжулар база оларның удуртукчузу Николай Даваадыка шалыпкын ажылдааннар, эр-хейлер!

Чоокта Тываның Камбы-Лама эргелелинден ламалар-биле кады Сылдыс Башкы шажын шугумунун үүле-херзэн бүдүржүп, Моолче чорааш,

чоруунун чогаанын өөрүп чугаалады. Хүрээвистиң тудуу дооступ турары дээш 108 том-нуг делегей деңнелдиг улуг судур номнарны белекке бээр болган. Бо дээрге Тываның Камбы-Лама эргелелиниң эки түңнелдиг ажылы-дыр. Ол үнелиг судурларның бети өртзө безин 300 муң рубль. Хүрээге дарый херек Бурган өртзө 350 муң рубль. Кадаг ажылгавайын кылган улуг ширээниң өртзө 350 муң, бир сандайның өртзө безин 6 муң рубль болурун башкы тайылбырлады.

Сылдыс Башкының чоок эш-өөрү дарый хереклеттинип кээр материалдар садарынга дыка дузалашканнар. Оон ыңай өг-бүлөзи-биле моральдыг болгаш материалдыг дузанын көргүзүп турарлар база бар. Бо хүрээни тудуп-кылырынга деткимчени көргүзүп, үлүг-хуузу кирип чоруур хоочун башкы Анай Балчировна Кара-оолду Сылдыс Башкы хүндүткел-биле онзалап демдегледиле.

Келир үеде хүрээниң ол-бо талаларынга аңгы хүлээп алышкын чорудар, хуурактар өөредир, чулалар кыпсыр, артыш-чаламалар садып алыр бажыңчыгаштарны немей тудар. Хүрээ суурнун төп одалга белдириниң чанында болганда, кышкы одалга-чылыдылганын төпчүдүп кожар дээш кылыр ажылдар ам-даа бар. Электри энергиязын база чылыдылга төвүндөн кожары көрдүнген. Мындыг улуг үүле-херекти бүдүрүп турар Сылдыс чыраан Сылдыс Башкының чоруу чогул, бүдүп турар болзун! Улуг-бии чон лама-башкылардан ачы-дузаны дарый алыр чараш хүрээ-биле кады, сарыг шажын өөредии хөгжүүр-ле болзун деп йөрээдим!

Дегут ДЕМЧИК,

Чаа-Хөл суур.

БАШКЫ ӨГ-БҮЛЕ

Чаа өөредилге чылы эгелеп турары-биле хүндүлүг коллегаларым, каа-хемчилер Зоя Ивановна Халбы биле Владимир Давааевич Дапы олраның хөй чылдарда аныяк-өскенни өөредип, кижизидер буян-ныг база чымыштыг ажылы-жинге улуг-улуг чедииш-киннерни солун дамчыштыр күзеп, байыр чедирип тур мен.

Бо башкы өг-бүлө боттарының эң-не баштай ажылдаан школазын, баштайгы хүлээп алган 5-ки классчыларын, улуг огулунун төрүттүнген чери — Тес-Хем кожуунун Ак-Эрик суурун, Кызыл-Чырааның 8 чыл школазын, оң директорун улуг хүндүткел-биле сактып чоруур улус болду. Ынчангаш хөй чылдар эрте-даа берген болза, Владимир Давааевичиниң 70 харлаан юбилейинче баштайгы өөреникчилерин, директорун дилеп тыпкаш, солун кежээинче чалаан болдулар. Оларның өөреникчилери безин кырганава, кырган-ачалар болу бергени солун. Амгы үеде Владимир Давааевичиниң өөреникчизи, бүдүн өскүс өскен оол, Москвада өөренип турар. Оң сыгыртыр, хөөмөйлээри (тускай аян-биле) дендии чараш болду. Бо өг-бүлениң «соян» огу — башкы, өскези үндүрүг инспекциязының ажылдакчызы. Найыралдыг өг-бүлө боттарының эрткен үезин чараш кылдыр сактып, чугаалап, акааларның езу-чаңчылдарын сагып, ужа, төжүн безин бир янзы кылдыр улуг назылыгларга өргүүр болду.

Зоя Ивановна математика, Владимир Давааевич күш культура, а мен орус дылды башкылап турган бис. Ол чылдарда, шынап-ла кончуг солун болгаш берге-даа турганын

сактыр-дыр мен. Ылаң-рык, хлеб айтырыглар турганын черле утпас мыңай соян чоннун — акаа чугаа-домаанда, аажы-чонзагайы биске дыка со болза, шоолуг билдинме чүүлдер бар.

Бо шүлүүмде бодум гадааным каа-хемчил улуг назылыг кырган-ачаларының чоннун база тыва ыры хөйү-биле билирин, орус арыг чугаалажырын, чур сонуургаттым. Каа-хем бистиң хоочун солунуунуң чагыдып, номчуп-ла боор деп идегедим.

Хөй-ле чылдар эрткен Көржүп турар улус т Мени сактып, чалаа Меңээ ховар белек б

Улуг соян чуртунга Уругларны өөредип, Хып дзэн чалыы үе Кылып келген ажылы

Өөреткен төлдерив Өгүлүг-баштыг,

ажы-п Мында бөгүн чыгылып Мындыг солун төөгү-

Телефонда үннү дың Девидеп-даа, сүрээде Кырган бодум өөрүш Караам чажын чодуп

Өөреникчивис Зояны ийи

Өөредилгээ тергилди

Ийи-ийи дээди эртем чедип

Ийилдирзин алдын медальдыг доозуп

Өөрүнчүг-дүр, макта дыр. Башкылары, бистер дыңнаары чоргааранчыг, Алдын-кыс САРЫ Кызыл хоорай.

• Тыва дыл шинчилекчизиниң дугайында

Тываның Улустун башкызы, РСФСР-ниң чырыдышкынының тергилни, педагогика эртемнериниң кандидады, доцент Кима Биче-ооловна Март-оол 2016 чылдың август 11-де сезен харлаар турган.

К.Б. Март-оолду Тывада танывас кижичок. Республиканың барык школа бүрүзүнде оң доостурган студентилери ажылдап чоруур. Ол үжөн чылдарның дургузунда Кызылдың күрүне-ниң башкы институтунга келир үениң башкыларын өөредип, кижизидип келген. Доозукчуларының аразындан билдингир эртем докторлары, эртем чадазын чедип алган эртемденнер бар.

К.Б. Март-оол 2002 чылдан эгелзеш 2014 чылга чедир Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институтунга башкарыкчы эртем ажылдакчызы кылдыр ажылдап турган. ТГШИ-ге ажылдап тура, тыва дылдың методиказынга хамаарышкан улуг хемчээлдиг ажылдарны кылып, чырыкче үндүрген.

Тыва дыл башкылаашкынының чаа арга-методтарын дилеп тыварынга, оларны сайзырадырынга база өөредилгениң

технологиязын чаартырынга оң кириген ачы-хавыязы улуг. Дөртөн чыл ажыг тыва дылдың методиказын башкылап келген дуржулгазы база шинчилээш-кин ажылының түңнели болур ажылы — «5-6 класстарга тыва дылды башкылаарының методиказы» деп улуг хемчээлдиг ажылы 2002 чылда 2037 кезектиг чырыкче үнген. Ажылдың редакторлары филология эртемнериниң кандидады Д.А. Монгуш, доцент А.К. Ойдан-оол.

Ол ышкаш 2006 чылда «2-4 класстарга тыва дылды башкылаарының методиказы» (редактору Д.А. Монгуш, А.К. Ойдан-оол) деп ажил чырыкче үнген. Ук ажылда аныяк башкыларга таваржып болгу дег берге айтырылгарга доктаап, оларны ажып эртериниң аргаларын айтып турар деп автор бижзэн.

Ук ажылда республикада тыва дыл башкылаашкыны өөредилге-методиктиг комплекс-биле амгы үеде хандырылган деп автор тодазы-биле айткан. Өөредилге-методиктиг комплекске тыва дылдың өөредилге номнары, методиктиг сүмелер, удуртулгалар, эге болгаш үстүкү класстарга тыва дыл программалары база өске-даа дузаламчы номнар хамааржыр.

ҮНЕЛИГ ШЫГЖАМЫР



К.Б. Март-оол сөөлгү чылдарда тыва дылдың лексикографиязын чедиишкенин шинчилеп келген. Ол амыдыралдың чугула негелдизи-болур «Тыва дылдың орфографтыг словарын» тургузуп, чаа-чаа немелделерни кирип, ук словарының катал үндүрүлгезин белеткзэн.

Ол ышкаш бодунуң кады ажылдап чораан коллегазы, ону эртемче углап-башкарып каан башкызы, профессор Ш.Ч.

Саттың эгелеп кааш, үезинде төндүр кылып четтикпейн барган ажылы — лингвистиктиг терминнерниң словарын К.Б. Март-оол чедир кылып, тургузуп дооскан. Ол словарь «Лингвистиктиг терминнерниң орус-тыва кыска словары» (редактору филология эртемнериниң кандидады Д.А. Монгуш) деп ат-биле 2013 чылда Абакан хоорайның «Кооператив «Журналистка» 500 кезекке парлаттыган. Ук

парлалга чери полиграажылды эки шынарлыг кы Тыва лексикограф эртемниң негелдизинге д турар база бир амгы үеде чугула ажил болур словар мешкени ол.

Ол амыдыралының сохонуктарынга чедир институт коллективтиг ажылдарынга жип, кылып турган. Чижээ чылда Москва хоорайга «Тыва-орус словарының» не де үндүрүлгезин тургузары Март-оол эң-не улуг хемчиг «С» деп үжүктен эге сөстөрниң словарын тургу Солунга, журналда статьяларны үргүлчү бикшколааларның тыва дыл кыларының ажылдары база эртем ажылдарына лелдерни берип чораан.

Тыва чоннун Улуг башкы тыва эртемге, улус өөргезиниң сайзыралынга үлүг-хуузу кирип, дыка ажылдарны ол арттырып К.Б. Март-оолдун бижз алдан ажыг эртем ажылды үнелиг шыгжамыр болуп ар

Полина СЕР Чурукту автор архивинден ал

• Хоорай Хүнүнүн байырлалындан

ДӨРТЧЕ ДӨРТ МОНГУШ

Тыва хүрешке хоочуннар аразына республика маргылдаазы Кызылдың хүреш стадионунга суббота хундүскүнүн 14 шакта эгелээш, 18 шак чоокшупап турда доозулду. Ол солун маргылдааны Кызыл хоорайның мэри Владислав Товариштаевич Хоовалыг чыл бүрүдө хоорай хүнүнүн байырлалында организаастап, эрттирер кылдыр тускай шиитпирни хүлээп алган.

Бо удаада база ол «Хүреш» стадионунга чыгып келген чоншөлчө хүрежип үнери-биле хаалыпкан мөгелерге Кызыл районун тургустунганындан 102 чыл болган ою, хоорай ү-биле таварыштыр изигири чедирип, мөгелерге үчү чедишкннерни күзеп, ча диди:

— Улуг салгалдың күш-ажы-биле туттунган шупту экидерни, амгы үениң салының чедишкннери-биле ткаш, келир үеге дамчыдар бистиң хоорайывыстың кезе-ези чедишкнниң болгаш ежиктиг болурунга бүзүрээр байырлал-биле, эргимтер!

Тыва Республиканың Дээ-

ди Хуралының депутаты, республиканың спорттун национал хевирлеринге уругларның спорт школазының директору, Тываның Арзылаң мөгези С.-О.П. Кара-Сал Тыва Республиканың тыва хүреш федерациязының болгаш бодунун удуртуп турары школазының мурнундан стадионда олурган көрүкчүлерге, тыва хүрештин хоочуннарынга байырын чедирди.

Ооң соонда Кызыл хоорайның мэри Владислав Товариштаевич Хоовалыг республиканың хоочун мөгелерин үргүлчү деткип чорууру, хоочуннар хүрежин чыл санында эрттирп турары дээш Тыва Республиканың тыва хүреш федерациязының, спорттун национал хевирлеринге уругларның спортшколазының мурнундан тургусканы тускай шаңналы — эзер, чүгени-биле бүрүн дериттинген 4 харлыг доруг атты байырлыг байдалга тыпсып берди.

Тыва кижии аът мунуп билбес звес. Кызыл хоорайның мэри ола дораан, белекке алган доруг адының эзеңгизин тепкеш, чиги-биле аъттаныпкеш, стадиону бир дескиндир долганырга чыылган чон байырын чедирп, диңмиттиг адыш часкаашкына-ры-биле ону уткудулар.

Хоочуннар хүрежинин маргылдаазынга ниитизи-биле 32 мөгелер адын бижиткеш, хүрештилер. Баштайгы салгыларда 45 хардан 55 харга чедир база 55 хардан өрү назылыг мөгелерни аразында харназы аайы-биле чара салгаш, бөлүк бүрүзүнге дөртчө үнүп келген мөгелерни каткаш, эң шыырак дээн 8 мөгениң санын-че кириди.

Моон мурнунда чылдарда хоочуннар аразына республиканың 2 дакпыр чемпиону, Тываның Арзылаң мөгези Амир Монгуш, Тываның Арзылаң мөгелери Маадыр Монгуш, Иван Хураган, Алдын-оол Куулар, Владимир Монгуш, Чимит Куулар, Алексей Хомушку, чоокта чаа хар-назынының аайы-биле хоочуннар аразынче кирип келген Вячеслав Монгуш болгаш өске-даа ат чок хоочун мөгелер хей болду.

Үстүндө адааным мөгелер дээр-ле эрткен вектин 80-90 чылдарның сөөлгү чылдарына чедир Тыва черниң чок дээн шыырак, чарынныгың адаанга чытпас ат-алдарлыг нарынна-дыр ийин. Олар шөлге үнүп, хүрежип эгелээр-ле оларны көрүкчүлер улуг хундүткел-биле хүлээп ап, үзүктелешкин чок



Ук маргылдаага 5-тен 8-ки черни алган мөгелер Ш.Ончат, А.Куулар, Г.Монгуш болгаш А.Хомушку олар.



Кызылхоорайның Мэри В.Т. Хоовалыг шаңналга алган адыш мунуп алгаш, стадионну дескиндир халдып турары.



Артыкы одуругда бирден дөрт дугаар черлерге төлөптүг болган Амир, Владимир, Вячеслав, Маадыр Монгуштар.

адыш часкаашкына-ры-биле уткуп турдулар.

Ол солун маргылдааның түңнелинде 5-тен 8-ки шаңналдыг черлерге республиканың Арзылаң аттыг мөгелери Алдын-оол Куулар, Алексей Хомушку, Би-Хем кожуунун хоочун мөгези Шолбан Ончат болгаш Кызыл кожуунун төлээзи Геннадий Монгуш олар төлөптүг болганнар.

Артып калган 4 мөгениң хүрежинге Амир Монгушту Маадыр Монгуш, Владимир Монгушту Вячеслав Монгуш тус-тунда октааш, шүүлде хүрешче үнүп келгеннер. Вячеслав биле Маадыр Монгуштарның

хүрежинге арга-дуржулгалыг, хоочун мөге Маадыр Монгуш дуңмазын октааш, шүүлүп үндү. Ынчангаш Маадыр Монгуш бо маргылдааның 2 дакпыр чемпиону апарган.

Маргылдааның эрттирикчилери ол ышкаш тускай шаңналдарны база тургускан. Эң эки девиг дээш Чөөн-Хемчиктин мөгези Павел Мандыт, тиелелгеже чүткүл дээш Улуг-Хем кожуундан келген Сангал-оол Ооржак база чараш арга дээш Чадаанадан келген Дарый-оол Куулар олар төлөптүг болганнар.

Владимир ЧАДАМБА.
Авторнуң тырттырган чуруктары.

Тыва чаңчылдар

ЭР МӨЗҮ КЫМДАЛ, КЫС БУДУШ КАЙДАЛ?

олага өөренип чораан имде орус болгаш тыва үг чогаалдарны улуг сол-ил-биле номчуур чораан Россияның-даа, Тываның-ткен үелеринин төөгүзү-даа, берге-даа болууш-дан тургустунганындан талазы-биле эң-не улуг галым төөгү эртеми тур-андыг-даа чон эрткен үг болгай. А бис, тыва-ткен чүс чылдарда тыва-а амыдыралчы дуржул-чараш аажы-чаңнарын бис бе? Бо дээр-ле дыка ханы уткалыг айтырыг, а-даа ону каксы-даа бол-бырлап, эрткен үе биле-ени деңгей бодаан бо-ымны номчукчулар-биле-седим.

гүден алгаш көөр бол-а, тыва кижинин бүдүжү

оожум-топтук, биче сеткилдиг, кээргээчел, дузааргак — черле дыка онзагай чораан. Оларның сагыш-сеткили байлак, угаан-бодалы ханы, келир үеже бурун-гаар көрүштүг чораанындан салгалдары бистерге оларның сагып чорааны ужу-чаңчылдары мынчага чедир өнчү кылдыр артып, дамчып келгени бо. Ын-чалза-даа ол чаагай-чаңчылдар чидип, эстип тайлы бээринин кырында келди.

“Төөгү билбес — төөрээр, төрел билбес — түрээр” деп чугаалааны кончук шын. Бо шагның аныктарын, салгалдарывысты ном алып, чурттуң, чоннуң төөгүзүн номчуп олурарын кижии көрбес-даа. Шаг-үе болгаш ниитилелдин башкарылгасы кижилеринин аажы-чаңын канчаар өскерттипкенин билеп чоруур бис. Хенертен кижилер

үе-шагның аайы-биле угаан хоозуралына алзып, сүзүглел, ыдыкшылга ынакшыл, сонуграл чок апарганын амыдыралдан эскергеш, сести бээр чордум.

Дадайым, моон соңгаар кандыг үе келирил, кижилер канчап баарыл дээн бодап чүгле мээң звес, өске-даа улуг улустуң сагыш-сеткилин дүвүредип чоруур дээрзин билир мен. Бо үениң кижилеринин амыдыралче көрүжү, сагыш-сеткилинин иштики делегейи көңүс өске апарган. Даштыкы чурттарның киноларын көргөш оларны өттүнер. Чамдык улустуң аажы-чаңын көргөш, кижии кайгаар, эри-даа кызы-даа билдинмес. Улус, чоннуң боттарының тыва мөзү-бүдүжү канчап барганыл?

Ульяна АРАКЧАА.

Шагаан-Арыг хоорай.

• Хоочуннар аравыста

АЖЫЛ-ИШЧИ КЫРГАН-АВА

Чонунга үлегерлиг, кандыг-даа бергелерге торулбас хоочуннуң дугайында бижикседим.

Чечекмаа Кыргысовна Сади 70 харлап турар-даа болза, ажил-ижи, ажи-төлү дээш ажилдап-ла чоруур эне. Ол бичиизинден тура дузааргак, ажилгыр, ак сеткилдиг, эш-өөрзүрек. Аныяк чылдарында комсомол, партия органның ажилына эң идепкейжи кижилеринин бирээзи турган. Кырган-ава ол аажы-чаңын ам-даа салбаан хевээр. Хүндүлүг хоочунуус “Тываның көдээ ажил-агыйының алдарлыг ажилдакчызы” деп хүндүлүг аттын, республика, кожуун, суму чергелиг шаңнал-макталдарның, орден, медальдарның төлөптүг эдилекчизи.

Чечекмаа Сади хей санныг

уйнуктарының ынак кырган-авазы. Ол уйнуктарын эртем-билигге өөредип алыр дээш сагыш-човап, деткип турар. Бир уйнуу Санкт-Петербургтун поляр академиязын дооскаш, улаштыр аспирантуразында өөрени берген. Олары кырган-авазын дөзеп, чүткүлдүг, хүндүлээчел, кызымаккай болганнар.

Амгы үеде кырган-ава хуу малын малдап, чонунга дузалажып, аныяк-өскенин ногаа, картофель тарырынга өөредип, арга-дуржулганын дамчыдып берип чоруур. Ооң назы-хары улгатса-даа суурнуң ажил-агыйына идепкейлиг кижип, депутат хүлээлгезин чедишкнниг күүседип турар.

Мария НАТСАК.

Эрзин кожуун.
Мөрөн суур.

Кижини – бойдустун төлү

АРГА-ДУРЖУЛГАЗЫН БОЙДУСКА БАРААЛГАТКАШ...

Дерме Чигеевич Доржу 1938 чылда көктүг-шыктыг Кунгуртугга малчын өг-бүлөгө төрүттүнген. 1948 чылда Тере-Хөл кожуунунун Чыргаланды эге школазынга өөренип киргеш, найысылалче шилчип, 1958 чылда Кызылдың № 2 школазын кончуг эки өөредилгелиг дооскан.

Кижини бүрүзү школа доозуп-каш, кандыг мергежил шилип алырының дугайында боданып келир. Кунгуртугунуң каас-чараш бойдузунуң чурумалы ооң караанга көстүп, ол чараш бойдушту келир үеже канчап камгалап артырыл деп айтырыг ону дүвүредип эгелзэн. Бойдушка чүрээнден бердинген кижилерниң бирээзи болгаш Красноярскиниң арга-арыг ажил-агыйының талазы-биле техниктиг институтунче өөренип киргеш, 1963 чылда Тывага арга-арыг талазы-биле инженер-технолог мергежилдиг баштайгы дээди эртемниг специалистерниң бирээзи бооп ажилдап келген. Амгы тыва интеллигенцияда ооң ады баштайгыларның аразында төлөптүг черни элзээн.

Дерме Доржу 7 харлыг турдала ачазы, угбазы, бичии думазы улаанут аарыындан арааш, кызыл-дустай бергенер. Бир чыл иштинде үш кижини хары угда чидирип алырга, өг-бүлөгө берге болбайн канчаар. Ажыг-шүжүг чыттыр итсе-даа дүжүп бербейн, угбаларын өөредип чорудуп-каш, боду авазынга дузалажып адазының орнун солаан. Ол үеде колхозтаашкының берге үелеринде материалдыг-даа, моральдыг-даа бергелерни бичии Доржу көрүп эрткен. "Эргээ өөренимейн, бергээ өөрөн" деп өгбелерниң чугаазында чиге-ле сөглзэн.

Ол авазы-биле ийелзэн өг ажылы кылып, каттап, тооруктап, бойдуштуң балык-байлаан четтирип өскөн. Чуртунуң арыг агаарын тынып өзүп келгеш, бойдуштуң чоок өңнүү болуп, келир үеде оларның камгалакчызы болганы ол.

Институтка өөренип киргеш, яны-бүрү сөөк аймактын оолдары, кыстары-биле эл-найыралдыг эдержип, тыва нация чонунуң адын сыкпайн, мөзү-бүдүштүүн көргүскөн. Институтту доозуп тура 2000 чылда Красноярск хоорайга ужуражыр бооп дугурушканнар. Дөртөн чыгыс чыл эрткенде Красноярск хоорайга чедэ бээр, чээрби ажыг доозукчуларның 12-зи ужуражылгага киржип келген. Амыдырал, амыдырал-ла болгай, кижилерни шылгап, тарай октап, элгеп-шишкип каапкан. Чаа чүс чылдың эгезинде олар дооскан институт дунга чедип, эрткен сургуул үезин сактып чугаалажыр аргалыг болганнар. Ылаңгыя эштериниң аразындан чаңгыс бөлүккө кады өөренимшаан, чаңгыс ансамблге кады баян-нап чораан эштери Геннадий Шипацин (орус сөөктүг), Георгий Балачкин (хакас), Людмила Дон-



Д.Ч.Доржу.

ченко (украин), Вера Спридонова (якут) эң-не хүндүлээр, чоок улузу турган.

Институтту дооскан соонда Дерме Чигеевичини Тес-Хемниң, Эрзинниң арга-арыг ажил-агыйының албан-черлеринче ажилдаары-биле чоруткан. Эрзинге 8 чыл, Тес-Хемге 8 чыл, ооң соонда директорунга 12 чыл ажилдаанының түңнелинде, кожуун чагырыкчызының оралакчызынга чедир депшиткен. Аңаа хөй чыл ажилдааш, хүндүлүг дыштанылгаже үнген.

Дерме Чигеевич сургуулдап тургаш, гармошка, дошпулуурга тергип ойнаар Николаев дээр башкылыг турган. Ол үениң тергип дээр хөгжүм херекселдери база аңаа турган. Дерме Чигеевич башкызының хөгжүм херекселдерин сонургаары аажок, оларга ойнаксааш башкызының бажыңыга барып, ыяш-дажын чарып, суун узуп дужалажыр. Ынчап тура баянга өөренип алгаш, бедик мергежилдиг баянист апарганы ол. Баянга өөренип алган соонда сургуулдарның баянистер ансамблинге киржип турган. 33 киржикчиден тургустунган диңмиттиг баянистер ансамблинде Тываның оглу Дерме Доржу бар. Кажан ол баяннап ойнай бээр, өскөн төрзөн Кунгуртуунуң чараш бойдузу караанга чуруттунар.

Тываның ховар чараш кызы Мамаа Болгановна-биле өг-бүлө болганының соонда орук дажы дег үш оолдарлыг болганнар. Оларның эң-не бичиизи Дмитрий ачазының баянын сөөртүп тургаш, баянист болган. Улуг оглу Роберт Доржу Тывада билдингир сайгарлыкчы.

Дерме Чигеевич оолдарының иези Мамаа Болгановна-биле Самагалтайда үлөгерлиг өг-бүлелерниң бирээзи. Кандыг-даа ажил-иш харыылыг, үнелелдиг болгай. Дерме Чигеевичиниң хөй чылдарда кызымаккай күш-ажылы дээш «Россия Федерациязының арга-арыының байлаан камгалааны» дээш херек демдээниң, В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл оюнга тураскааткан медальдың, «Тыва Республикасының алдарлыг ажилдакчызы» деп хүндүлүг аттың, 2016 чылда «Россияның хүндүлүг ажилдакчызы» деп медальдың эдилекчизи болган.

Клара ЧИҢМИТ.
Самагалдай суур.

БОРБАК ДАШТАРНЫҢ УЖУРУ – ХЕМЧИКТЕ

• Бойдустан хайгааралдар

Хемнер, суглар чер кырында чуртталганың 4-кү үндезини, черниң кол байлактары боор. Мен ынчан Барыын Саян дагларының мурнуу ийинде Кара-Чода деп чалым хаяның баарында Чыварлыг-Хыйыгдан балыктап баттым. Хемчик хемниң оң талакы адыры – Чиңге-Хем. Ол ийи хемниң каттышкан белдиринде Шашпаал дагларының бир адыры шөйлүп бадып келген ол дагның чөөн эдээнде дуга ышкаш бедик, кадыр эрик бар.

Ынчан Хемчик хемни көвүрүглөп келип алгаш, Барыын Саян дагларының мурнуу эдээнде, Хемчиктиң солагай талакы эринде база кадыр, бедик эрик кырынга чеменип аар дээш олур мен. Балык чемневес боорга, Хемчик биле Чиңге хемниң каттышкан белдиринде Шашпаал дааның чөөн эдээнде бедик, кадыр эриктиң үстүү эдээнде куспак хире борбак, бора даштан караам адырылбайн туруп берген. Ол борбак даш чааскаан ында чоп чыдар чоор, адаанда өөрүнүң аразынга чыткай дээр бодал бажымга кире дүштү.

Ол дуга ышкаш кадыр, бедик эриктиң баарында борбак сай-даштары эңдерик. А кадыр эриктиң кырында борбак сай даштары чок. Ол бедик, кадыр эриктиң үстүү эринде чыдар борбак даштын ында канчап келгенин тодарадып эгеледим. Кандыг-даа дагдан ыңдыг борбак даш кайын кээрил, кандыг-ла бир агым суг ону кылайты, борбайтыр шеверлеп каан дег. «Канчап билбес кижин сен, бо мээр чыдар эриим сээр чараш Хемчик хемниң оң талакы бирги эри ышкашыл, ол сээр кырында олурар эриң Хемчик хемниң солагай талакы бирги эри-дир» деп ол борбак даш мени чемелеп, тайылбырлаан дег, даап билип калдым. Ам бажым чигеш дээр. Хемчик хемниң агып чыткан бирги савазы ол турган-дыр деп түңнел кылдым. Калбаа 150 метр, тереңи 12 метр оңгар ол болду. Ол Барыын Саяннар биле Шашпаалдарның эң кызаалажы берген черинде чорду. Ийи хемнерниң белдиринде ол дуга ышкаш бедик, кадыр эриктиң баарында база ол ышкаш эрик көстүп келди. Дораан тодарадып кагдым, ол Хемчик хемниң ийги эри-дир деп, кажан Хемчик ийги савазынга агып чыдырда, ооң калбаа 100 метр, тереңи 3 метр турган чорду. Бо хүнде Хемчиктиң калбаа 40-50 метр. Кажан хем бирги савазынга агып чыдырда, Барыын Саяннар биле Шашпаал дагларының аразында Хемчик хем далай ышкаш калбак агып чыткан-дыр, азы Хемчиктиң ыйгылаа хем-далай турган, чүгле даглар сугдан хостуг турганы илдең.

Тываның бүгү ыйгылактары суг-биле долдуртунган турган. Чүге дээр, бойдушка суг эргилдези кончуг элбек. Бо чүл дээр, суг халавы бооп турганын бадыткап турар. Чер кырынга сөөлгү халап, соок халавы болгай. Чер-Ортузу далай бооп, Моолга чедир черниң соңгу чартыын ак дош шыпкан турган.

Тыва чон черниң үш халаптары шаандан билир чораан. Ол дугайында авамның чугаалап олурганын дыңнаан мен. Черниң төөгүлүг геология деп эртеминде черниң үш халаптарының болганын база бижээр чүве. Кажан Хемчик хем бирги савазынга агып чыдырда, Бай-Талда калбаа Шашпаалдарның соңгу эдээнден Мешкен-Хөлдүң ыңдынга чедир 8 км, тереңи 3 км турган. Кажан Хемчик хем бойдушта суг эргилдези кошкарга, Хемчик ийги савазынче шилчип кирген. Ийги савазының калбаа 800 м, тереңи 3 метр турган, Хемчиктиң ийги савазы бо хүнде бар, чиңге Хемчик арынының соңгу, мурнуу кыдылары ол-дур. Кажан Хемчик хем ийги савазынга агып чыдырда, бо хүнгү Хемчик ары чок турган. А Хемчик ары чок турда, Хемчик унунга улус ыяш андазын-биле черни чардырып, тараазын тарып, чурттап турганнар. Бай-Тал суурдан 13-14 километрде, Хемчик хемниң оң талакы эринден шаг-шааның үш арыкчыгаштарын тып алган мен. Ол арыкчыгаштар чер кыры-биле дескилежип калган чорду. Арыкчыгаштар «сээр Кара-Чода деп аргажок улуг, чараш кижин, Хемчик ары тыптып келгенде, чурттап чораан чүве-дир!» – деп, меээр шынзыдып, бадыткап берди. Бо мээр 7-ги шинчилелим-дир. Ол дугайында кара чаңгыс дириг бадыткалым – шаанда улуг кижилерден Кара-Чода чурттап чораан дээрзин хөйну дыңнап чорааным.

Кажан Хемчик ийги савазынга шилчип кирген соонда, Хемчик ыйгылаа улуг-биче сай даштары-биле шыптыганын. Ооң мурнуу чартыында Шашпаал дагларының соңгу эдээнге чедир 4 метр ханы деспи ышкаш оңгар бар, калбаа 1 км. Ол 4 метр деспи ышкаш оңгарны бажыңым чанынга кудук казып тургаш, билип алган мен. 4 метр ажыр каза бээримге, сай даштары көстүп эгеледи. Хемчик хем бирги савазынга агып чыдырда, Хемчик хемниң дүвү ол-дур деп тодарадым. Хемчик хемниң кол өзз – эң терең чери ол-дур деп бадыткадым. Бо хүнде ол 4 метр деспи ышкаш оңгарны агаарның болуушкуну хат дой-довураа-биле долдуруп каапкан.

Ынчаарга, Хемчик ыйгылааның соңгу чартыында, дой-довурак эки тургустунмаан. Чүге дээр, Хемчик ыйгылааның соңгу чарты Барыын Саяннарга чедир орту бооп турар. Бо хүнде Хемчик ыйгылааның соңгу чартыының кырын сай даштары колдады ээлеп чыдар. Дой-довурак бичии чоогаларда тургустунган. Бо хүнде Хемчик ыйгылааның соңгу чартыында, улуг-биче бор-

бак сай даштары Хемчик дүвү дээрзин бадыткап турар. Ужурунда бо хүнде, ыйгылааның мурнуу чартыга, Шашпаал дагларының эдээнге агып чыдар улуг чүге дээр, кажан Хемчик савазынга агып чыдыр, Хемчиктиң эң терең чер Хемчик ыйгылааның чартыында турган.

Кажан Хемчик ийги зынче шилчип кирген со Хемчик ыйгылааның чартыында тывылган 4 метр ышкаш оңгар Хемчик өзз бадыткап турар-дүвү Хемчик хем ыйгы мурнуу чартыында, Шашпаал дагларының соңгу эдээнге чыдар ужурулуг база Хемчик орта турар. Чүге чок хем ийги савазын чип киргенил дээр, Шашпаал дагларының соңгу ийги чыгыларын Хемчик хем чыткан шапкын бичии Хемчик Чээк-Ой, Алды Чээк Шуйнун хемнери Хемчик кири агып чыткан, ыңдыг сай даштары-биле тургустунганының түңнел Хемчикти ийги савазын бадыткап. Хемчик хем Хемчик ыйгылааның мурнуу чарты агып чыткан болза, Бай-Тал Тээлиниң, Кызыл-Мажал тараа тарыыр, сизген кезек чок турар-дыр.

Тываның бүгү өске хемниң геологтуг төөгүзүнде Хемчиктиң агымын ийи савазы боорга ийи катап өскөр. Кажан Хемчик хем ийги зынче шилчип кирген со Бай-Тайганың девискээр Хемчик ыйгылаанга 3 хөл, тывылдырган. Бай-Талда Хөөгө, Мешкен-Хөлдү, Тээл хөлү, олар хаагыг, дүвү хөлдер-дир. Дүн-Хөөнүң шагда кадып калган, Тээл хөлүн кижилер кадырып калган. Амгы үеде Хемчик Мешкен-Хөл улуг «аштааш да», меңгилер, арга-ыяш шупту «аштап» турар-дыр, мээр шинчилелимни ам кижилер тодараптаан, эрт бижиттимиз, черниң кыры чыдар чажыттар-дыр.

Ынчангаш черниң ишти кырында-даа черниң чажыт бар-дыр деп түңнедим. Тес-Хем эртемни хандыр өөрчүлүс болза эң солун эртем. Ол кижиниң кадыыга суг улуг ачы-буянныг. Рюкзак чүктөп алгаш, тайгага кылаш чорууруңа, бойдушта кан солун чүүлдер чок дээр. Агаарга кадыкшыл база бар.

География эртеми шинчилдер, ажыдышкыннар эрте-дир. Бүгү-ле школаларның география, биология башкылары туристтер, черниң кезектери шинчилелдерни кылыр ужуру Географияның, биологияның солун дээди класы өлүг болуп дириг бойдушта турар. Ынчангаш эртемнер школаларда эң солун эртемнер болур чүве.

Кайгал-оол МАҢҢА
Бай-Тал суур.

© Берт-Даг школазының 75 чыл болур оюнга, башкыларымга, эш-өөрүмге турскааттым.

ТУРА-СОРУКТУГ ӨӨРЕНИП ЧОРААН БИС

(Уланчызы. Згежи №100 "Шында")

Эки өөренип дээш улдуң аңыда база май, ноябрь чыс-алдарында бир хап яблок, конфет-биле шаңнадыр турдум. Ичкээлдер база болур, чамдыкта «кичээл соонда» артар деп чүве бар. Консультациялар, концерттер белеткээри, янзы-бүрү викториналар, олимпиадалар, пионержи хемчеглер, спортчу маргылдаалар, субботада танцы кезжээлери дээш чүү чок дээр боор!

Оон аңгыда башкыларывыс-ыңжың чарып, суглап берип, шугаанывыс хирези-биле кээргеп, амыдыралын игедир дээш бар-ла шаавыс-ле дузалажып турган бис.

Орус башкыларывыска очулдукчу башкылар турган чүве. Рындыг очулдукчу башкы-с Василий Манчык-оолович оду, математика башкызы авдия Алексеевна Табакова очулдукчулап тургаш, ернационалчы өг-бүле болар. Ол ийи башкы Самагалта база ажилдап турдулар. Казахстанче көже бергеш, а Василий Манчык-оолович директорлап, Кустанай азының өөредилге килдизин өлекчилеп ажилдап турган чорду ийин. Олар мээң эң башкыларым.

Эру класстарга өөренип тур-балдаң-оол Чамдыылай шко-ла доозупкаш, очулдукчу-башкылап турду. Бистер ону ан-на «Макарович башкы» ит маңнажып турган бис.

И үеде башкыларның өө-рениң шынары кончуг бедик ан. Бир класска 30 ажыг, дыкта 40-даа өөреникчи-нип турар чүве, ынча хөй-те канчап четтигип турган ылар боор — кижиле кайгап-ас! Ол чарыкка 4 класска-нип кыштааш, аңаа 4 «а» «б» деп ийи класстан чүгле-жи дараазында классче-зэн бис. Оларның бирээзи Кидиспей Керттик-кыс, Ай-Балдар-оол база кожуун-рыкчызы турган Биче-оол-уевич Шыырап.

Амара дээр дендии өөренип-уу утпас мен ийин. Ол бол-зэн дунмам Бадрааның-ының Чагар-оол акызының-кады төрзэн угбазы чүве.

Эң эки кыдырааштарны-ылар делгелгеге салып-чүве, ылаңгыя чараш-би-талазы-биле. Тамараның-рааштарының чаражын чүү-силер: чаңгыс-даа часты-ылчак, мылчак чок — арыг! Бүрүзүнде башкы кызыл-биле «5» салып каан бо-Чүгле 5-тер, өске демдек-ве ийин. Ол угбам эрте-ле-алды ийин, харалаан. Оон-рааштарын Сайзуу угбам-ап чорду.

Класстан эгелээш класс-нга адак деп 4-5 шылгал-оны дужаап тургаш дараа-а классче шилчир чүве-ле-ий. Часкаар, баш удур-ла, алдаларның айтырыгла-улеп бээр, оларны чара-п алгаш, белеткенип-ле-эр: башкылар кичээлдерге,-льтацияларга катап-катап-терни сайгарып-ла ту-— бичии-даа хос, чай тур-ынчангаш шылгалдаларны-ужаап, класстан класс-илчип турдувус. Бо үеде-ш ада-иелеривисти-даа-едип, шүүдедип турбаан-ийин.

Кичээлдерден аңгыда шко-лага хөй бөлгүмнер ажилдап-турган, авиамоделирование бөлгүмү безин турду. Немелде-кичээлдер база болур, чамдык-та «кичээл соонда» артар деп-чүве бар. Консультациялар, кон-церттер белеткээри, янзы-бүрү-викториналар, олимпиадалар, пионержи хемчеглер, спортчу-маргылдаалар, субботада танцы-кежжээлери дээш чүү чок дээр-боор!

Оон аңгыда бажыңга кы-лыр ажил база эмгежок: мал-магандан аңгыда хемден суг-лаар, кыжын доштаар, аьргадан-ыяштаар.

Ам бодаарымга ындыг амы-дыралаажок-ла шын турган-дыр-ийин. Биске хөй хостуг үениң-турбааны эки болган.

Суурга 4 шак үезинде хи-рээлер хиңейнип-ле эгелээр — улус хондур одаар ыяжын-дыртып, чарып эгелээни ол. Ын-чан, амгы ышкаш белеткеп каан-топкакты чарып одаар деп чүве-турбаан — аьргадан будуктаар, чок болза узун чудуктарны үзе-хирээлеп, чарып одаар турган.

Колхоз даргазы Чооду Ба-йыровичиниң уруглары Тамара, Саша суглар ыяш хирээлеп-билбес боорга, дунмам Виктор-ийилзэн ыяжывысты дыртып-каапкаш, оларга барып дузала-жыр турдувус. Оон соонда олар-боттары өөрени бергеннер чүве. Хөмүр одаар деп чүвени ынчан-кижилер шуут билбес турган. Сугну амгы үеде ышкаш кудуктан-бидонга идип алгаш кээр звес, а хемден кочалдарга суглаар-чүве-ле болгай. Хүнде каш-даа-дагыыр. Чамдык улустар коро-мысло-биле («көдүрер ыяш») суглаар апарган — ол дыка чиик, холдар улуг шылаваас боор чүве. Оон кедерезе хемден доштаар.

Оон кадында онаалгалар кы-лыры база бар болгай. Ынчалдыр-ла шупту чүвеге четтигип турган-бис. Амгы үениң өөреникчилери-ышкаш телевизор, «видик», ин-тернет көөрүңге хөй үезин халас-эрттирип, оон кедерезе тенек-тенир, таакпылаар, пиволаар-чоруктар биске турбаан.

Ол дээш школавыска четтир-дивис дээр бис. Бистерни кадыг, быжыг, мөзүлүг улус кылдыр-өөредип кааны дээш. Даңгаар-арыг агаарга турар, хөй шимче-нир, ажилдаар болгаш белен-селен аарып-даа турбаан бис-ийин. Күш-культура кичээлдерин-даштыгаа эрттирер чүве-ле бол-гай. Амгы ышкаш спортзал деп-чүве безин дыңнаваан бис.

Кышкы дыштанылгада аал-дарывысче сиген чадын каан-шанактыг аьтка олурупкаш ча-нар бис. Берт-Дагдан Өртеңде-өглериписке чедир эмгежок уруг-ларны Кара-оол Доржу акый че-дире бээр кижиле. Доңмазын дээш-бир кезек уругларны дүжүрүп-кааш, чадаг кылаштадыр, ха-рын-даа шошкунар дээр, ша-нактан чыдып калбазын дээш, а өскелери шанакта чоруур, оон-оларны дүжүрүп кааш, чадаг-чораан бистерни олуртуп алгаш, элзэн дөгүдүр апарып каар. Ынчап чорааш аалдарывыска-чедип кээр турдувус.

— Аалга келгеш мал көөр, ыяштаар, доштаар — көп-ла-ажылывыс ол. Аразында Карбый-акым ийилзэн койгуннарга дузак

салып, ону «кезип», чыжыргана-чыып чип чоруур бис.

Сайзуу угбам, Карбый акым-үжелзэн хүннүн-не «ийи-эгин-неп» тургаш, 10 шаа чүккыяшты-эккеп каар бис. Тестиң кургаг-чыраазы чок звес, чүгле шыдал-билер чүве-ле болгай. Ынчап-тургаш өөвүс чанынга база бир-өг хире ыяшты оваалап кааш-өөренип чоруптар турдувус.

Ынчан соогу-даа кедергей-ле ийин. Тос-тостун соогунда-ыяштар дызырткайнып, кижиле-дүкпүрерге чараа доңуп турар, кулак бажы дораан-на «дарс»-дээр, бөрттүн халбыңын бады-рыпалбасболуңза- атболганың-ол! Оолдарның кулактарының-бажы даңгаар-ла үжүй берген-чоруур, чамдыктарының бор-байып каан боор, ынчангаш-«манчы» — деп шолаладып-даа-турарлар чүве. Ол хирезинде-соок улгаткан деп кичээлдерин-хоруп, өөреникчилер-даа, баш-кылар-даа «дыштанып» турбас-ла чүве болгай.

Ырлыг-шоорлуг школавыс

Башкыларывыс кедергей-талантылыг улус. Юндеш-оол-Моңгуш, Соскур-оол алышкылар-ийилзэ шүлүк чогаадыр, а ди-ректорувус Чылбак-оол башкы-аялгазын аңаа салыптар, оон-ол ырларны школага, районнуң-школачылар слеттарынга, фес-тивальдарга амырап ырлажып-турдувус.

«Частың ыры», «Колхозумну»-болгаш «Чыгычының ыры» деп-чонда сурагылыг ырларның автору, баян тыртар, хылдыг хөгжүм-шуп-тузунга дески ойнаар кижиле боор.

Дириг чогаалчы, композитор, шүлүкчү деп кижиле көрүп чораан-звес, ол башкыларывысты аажок-магадаар, оларны бир-ле хуул-гаазын кижилер кылдыр көөр-турган бис де!

Черле ынчаш башкылары-выска демей болуксап, шупту-чүвеге — өөредилгеге, спортка, күш-ажылга оларны өттүнер-чордувус!

Бистиң дазылгавыска гар-мошка, дошпулуур, гитара-үргүлчү турар чүве — оларны-туралаан кижиле-ле «шөйберлеп», бир-ле аялга «үндүрүп» олурар-боор чүве ийин.

Суббота санында дошпулуур-үделгези-биле краковьяк, тус-теп, подгорная, вальс «тевер»-бис. Допшулуурга оолдар-даа-ойнап турар, хөй кезинде уруг-лар ойнаар. Ынчап тургаш-хөгжүмге хандыкшыр берген-эштеривис-даа бар. Чижжээлээр-ге, Хортуй-оол баянга, гармош-кага аажок ойнаар апарган —-бистиң клазывыстың, школаның-хөгжүмчүзү ол чорду.

Кызылдың музыка учили-щезин дооскаш, профессионал-хөгжүмчү болуп, Самагалтайның-музыка школазынга, Культура-бажыңга ажилдап чорду. Оон аңгыда хостуг болгаш тыва-хүрештерге кончуг ынак кижиле.

Юндеш-оол башкының ча-зык, баштаа аажок кижиле, даңгаар-каттырып, карактарын, дылын-борбанадып, өөреникчилери-биле «үрелдежи» чоруур. Мени-«Борбак-Баштыг» дээр кижиле.

Башкывыс чогаал бөлгүмү-ажыдып алгаш, аңаа бистерни

өөредип турду.

Орта баштайгы шүлүктөрүн-Артына Сарыг-оол, Чиңмит-Өөлет, Тирчин Моторк шенеп-турганнар. Улгадып келгеш олар-Тываның сурагылыг чогаалчыла-ры болдулар.

Салчак Токаның «Араттың-сөзү» деп ному чаа-ла көстүп-кээп турган хире (оон өске тыва-ном-даа сагынмас-дыр мен), ону-аажок сонуургап номчуп турду-вус, артында ээлчежи келгеш, ынчан номнарның ховары аажок-турган.

Бир-ле дүжүт дугайында орус-ырыны башкыларывыстың та-кайызы эде чогаадып каан чүве-ыйнаан, билбес мен, ону Сама-галтайга көрүлделерге амырап-ырлап турганывысты сактырым-га каттырынчы аажок:

«И в жару и в сырость
Все село боролось,
Чтобы могучий вырос
Наш в Самагалтае колос...»

Ук ырывыска «Самагал-тай» деп сөстүн орнунга барган-суурувустун адын киригеш ыр-лаарывыска улус аажок амыраар-дивес силер бе!

А Юндеш-оол башкы Чоо-ду Чорбаа ийилзэн ат-сурагылыг-«Теректиг-Хем» деп ырыны чогаат-кан. Ол ырыны суурнуң ыраажы-лары Роза Чалбаа, Чыдай-оол-Чооду, школаның ыраажылары-Сүндүвей Мөңгө, Алдын-кыс Ки-диспей, Каңмаа Далаа олар ырлап-турда чаражын чүү дээр боор!

Ол-ла үеде база бир чараш-ыры — «Төрзэн хемим эринде»-деп ыр тытып келген. Ук ырыны-эживис Сүндүвей Кызыл кири-ырлааш, «лауреат» атка четкен, а оон үнүн Тыва радионуң алдын-фондузунда кири бижзэн!

Ол ырыны чогааткан ком-позитор Баазан-оол Каң-оол-дээрге Самагалтай школазының-өөреникчизи, Кызылдың музы-ка училищезиниң доозукчузу, бистиң чангыс чер чурттуг кижиле-деп билип алгаш ол ырыны ыр-лажырывыс улам киткеп турган.

Чыргалаңды, Самагалтай-школаларынга хөй чылдарда-башкылап, культура килдизинге-ажылдап чорааш Каң-оол Да-лай-оолович хөй санныг куль-тура ажилдакчыларын, уран-чүүлге ынактарны өөредип, кижизиткен.

Самагалтайның Культура-бажыңы Тыва Республиканың-культуразының алдарлыг ажил-дакчызы К.Д. Баазан-оолдун-адын төлөптиг эдилеп чоруур!

Бир кыжын кышкы дышта-нылгада концерт белеткеп ал-гаш, кидис-биле үгектеп каан-чүкк машиназының кырынга- (амгы ышкаш чылыг, чымчак ав-тобус кайда боор) чоруп чорааш-Ү-Шынаага, Ак-Эрикке, Белдир-Арыгга, Самагалтайга көргүскеш-келген ийик бис. Белдир-Арыг-школазынга кээриписке «Под-московные вечера» деп чаражы-аажок ырыны ырлажып турар-болдулар, ону өөренип хон-дур ырлашкаш, даартазында-Самагалтайга концерттивиске-чула ырлааш барган бис де! Берт-Дага келгеш эштеривиске-өөредиривиске удаваанда бүдүн-школа ону ырлап турар апарган.

(Уланчылыг).
Лапчаа КАРА-ООЛ,
школаның 1958 чылда-доозукчузу.

© Хоойлу болгаш яла өӨРЕНИКЧИ БОЛГАН

Каа-Хем суурнуң Мичурин-болгаш Казачья кудумчуларның-белдиринге ИХЯ-ның даш-тыкы хайгаарал килдизиниң-ажылдакчылары чүктешкилиг-элээди оолду эскерип каан-нар. Ол бичии болгаш-ла хая-көрнүп каап чоруур боорга, шагдаалар сезиг апканнар. По-лицейжилерни көрүп кааш, оол-чүктөп чораан барбазын ок-тапкаш, дезип ыңай болган. По-лицейжилерниң шалыпкын-хөделгениниң түңнелинде оол-туттурган. Оолдун черге ок-тапкан барбазының иштинге-наркотиктиг бүдүмелдер, 119-грамм марихуана, чорааны-илерзэн. Туттурган 16 хар-лыг оол Кызылдың бир дугаар-школазының өөреникчизи бол-ган. Бо херекти истээр бол-гаш процессуалдыг шийтир-үндүрери-биле тускай органнар-ажылды чорудуп турар.

КЕЗЕМЧЕ ХЕРЭЭН ОТТУРГАН

Кызыл хоорайның Колхозная-кудумчузунга ИХЯ-ның даш-тыкы хайгаарал килдизиниң-ажылдакчылары кончуг дүрген-халдып чоруур «ВАЗ» марка-лыг машинаны көрүп кааннар. Орукка озал-ондак болдурба-зы-биле ол машинаны шагдаа-ажылдакчылары доктаадырга, чолаачы машиназын доктаат-пайн, улам дүрген халдып ыңай-болган. Машинаның мурнуку-олудунда бир кижиле наркотиктиг-бүдүмелдерлиг үнүшке демей-оьтту соңгадан үндүр октапка-нын шагдаалар көрүп кааннар. Оон соонда полиэтилен хап-ты база ол-ла соңгадан үндүр-октапкан. Удатпаанда «ВАЗ»-машинаны Новостроек кудум-чузунга шагдаалар дозуп тут-каннар. Ол-ла дораан истелге-бөлүүн болуушкун болган черже-кыйгырткан. Истелге хемчегле-рин алган түңнелинде 25 грамм-марихуанадан адырып алырын-оралдашканы илерзэн.

Кем-херек үүлгеткени дээш, Кызылдың солагай талакы-дачаларның 22 харлыг чурт-такчызы каразыттырып турар. Аңаа хамаарыштыр Россия-Федерациязының Кеземче-хоойлузунуң 228-ки чүүлүнүң-1-ги кезээ-биле кеземче херзэн-оттурган.

ИХЯ-ның даштыкы хайгаа-рал килдизиниң медээзи.

ОЙНАТКАШ — ӨЛГЕН

2016 чылдың август 19-та-Абакан хоорайның Дружба-Народов кудумчуда бажыңнарның-квартиразының бирээзинден-эр-кижиниң өлүг мага-боду тывыл-ган. Оон документиери езугаар-ол Кызыл хоорайның чурттакчы-зы 35 харлыг тыва кижиле болган. Септедип каан машиназының-септелгези дээш төлээр 200 муң-рубль акшалыг Абаканга оон-келгени, хөлезилеп алганы квар-тирага эжи-биле ол арагалап, ав-томаттарга ойнап турганы билдинген. Автоматтарга ойнап-тургаш, бар акшазын шупту-зун төндүр мөлчүдүп алган. Акша-төгөрик чок артканынга-муңгарааш, тыва эр кижиле ванна-өрзелинге боду амы-тынынга-четтинген чадавас. Истелге-чоруп турар.

Хакасияның ИХЯ медээзи.

ӨРТ АЙЫЫЛЫ

Кызыл хоорайның Красноармейская кудумчузунун 79 дугаар бажыңыга август 27-де, дүнекиниң 2 шак үезинде өрт айыылы болган. Беш аал чурттаар бажыңның 1 дугаар аалында кожоларындан өрт айыылы хып үнгени илерзэн. Сери кырында эзремчик дузаа дег аай-дедир коштунган сывырындактар-ла хөй. Чамдык чурттаакчылар чырыкты оон оорлап кожуп алган болуп турар. Өрттүн үнген чылдагааны ында.

Дүне када өрттенип турган бажыңны ол кудумчу-биле эртип бар чораан улус көрүп кааш-ла, «Дүрген үнүңер, ат болдуңар-ла!» деп соңгаларын соктап тургаш, чурттаакчыларын үндүрген. Бо бажыңның дужунда өрт чериниң камга-

лакчылары база дораан келгеннер. Сезен чыл бурунгаар туттунган бажыңның ыяжы кургай берген болгаш дызырадыр хып чоруп каан. Өөскүп бар чыткан өрттү камгалакчылар шалыпкыны-биле арай деп-ле өжүргеннер. Өрттенген соонда



ол бажыңга кижичурттаар арга чок апарган. Серизиниң чартыы өрттенип калган болгаш дээвири бустур четкен, чырык чок, назы четпес бичии уруглар база бар. Бажың иштинге улуг улус боттары турарындан безин коргуп турарлар. Мында шынап-ла, байдал нарын.

Найысылалдың төвүнде беш аал чурттаар бажыңны 1936 чылда туткан. 2014 чылда чаа бажыңнарже көжүрер дээш, 2017 чылче чылдырган. Ол бажыңның даштында «Ваш дом будет расселен» деп бижикти кадап каан, ол хирезинде үстүкү албан черинде даргалар «Силерни келир чылын көжүрер» деп чугаалаан. Мындыг коргунчуг байдалда, бустур четкен бажыңның чурттаакчылары каш чыл улаштыр дилег бижик кирип келгеннер. Тодаргай харыызы ам-даа сураг деп чурттаакчылар боттары чугаалап турар.

Бо эрги бажыңда хөй-даа звес, 5 өг-бүлө чурттап оор. Чылдан чылче кызып, кылайып тургаш эрги бажыңны чылыг-лап, септеп ап-ла турар. Ынчап турда-ла, ам мырыңай чартыы өрттенип калган, девидевес арга чок. Өөредилге эгелзэн,



күс дүжүп, сооп келген, каяа чурттаарыл? деп чурттаакчылар шын-на сеткилин чажырбайн, соңнуг-мурнуг чугаалап турар. Олар бажыңы өрттенген соонда, дараазында хүн Кызыл хоорайның чагыргазыга дораан барганнар. Ында ажилдап оор аныяк специалистер орта харыы-даа берип шыдаваан. Ам канчаар, чурттаар бажың чок улус анаа кайгап оор звес, улаштыр-ла үстүнде удуртукчуларже дилегни кирип кааннар. «Мындыг берге байдалга таваржы бээривиске, бистерни херекке алып улус чок-тур» деп хомудай-дырлар. Назы четпес бичии уруглары кээрденчиг-дир, чырык-даа, чылыг-даа чок, ышсыг бажыңда. Кызыл хоорайның чагыргазы бо өрттенген бажыңның чурттаакчыларын аайлап, хемчээп алып болза эки звеспе.

Ася ТЮЛЮШ.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

Кажан-Каяа

Сентябрь 1

1. «Тыва Арат Республикасы» бүгү чүвени ниити туду деп видеопрезентация национал культура үлүшү лээр 9.00 шакта.

2. Тыва эки тураскааткан көжөр дугаар «Кызыл» аалчылар бажыңы, эгелзери 9.00 шакта.

3. Тыва эки тураскаалдың ажыды «Кызыл» аалчылар бажыңы, эгелзери 14.00 шакта.

4. Билиглер хүнү кааткан байырлыг хемчээп

— Бүгү колледж шагы — Кызылдың А.Б. оол аттыг уран чүүл Эгелзери 10.00 шакта.

5. Билиглер хүнү кааткан байырлыг шугулы — Р.Д. Кенденби уран чүүл школары, 11.00 шакта.

6. Бирги коңга бай Национал музей, эгелзери 11.00 шакта.

7. «Библиотека-бичиг» — А.С. Пушкин национал библиотека, 10.00 шакта.

8. А.С. Пушкинниң ырынга «Эрудитлото» ратурлуг викторина, — Кызылдың №2 шк, 13.00 шакта.

9. Школачыларга хемчээп — Национал парктан 18.00 шакта.

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

• Байыр чедиршишкини

Август 30-де Алдын-кыс Биче-ооловна СААЯНЫҢ төртүтүнген хүнү. Ол Эрги-Барлык школазынга ак сеткилдиг ажилдап чорааш, хүндүлүг дыштанылгаже үнген. Аныяк назыында өөнүң ишти айыыл-халапка таварышкаш чок болганда, 6 чаш ажы-төлү-биле арткаш, оларын чааскаан бут кырынга тургузуп, эртем-билигге чедирип каан. Мен Алдын-кыс Биче-ооловна-биле эргеленген черим Эрги-Барлыктан Ак-Хемге ойнап өскөн бис. Ынчангаш угбамга, эжимге төртүтүнген хүнүн таварыштыр байыр чедирбишаан, дараазында одуругларны бараалгаттым.

65-ти харлап тура,
Арын-бажың өскерилбээн.
Дырышактар көзүлбейн тур
Дыка кырыл бербээн-дир сен.
Кылаң кара бажың дүгү
Хыраа безин дүшпээн болду.
Эжиң-өөрүң аразындан
Эрес-кежээ хевээр-дир сен.
Эргеленген Эрги-Барлың,
Элеп-чурттап олур сен бе?
Эрте «чорткан» эргимиңи
Эргий бодап олур сен бе?

Ынак эжиң ынчан сенден,
Ынакшылын хойлап алгаш,
Адыңың бажы хоя бээрзе,
Алдырбайн чоруй барды.
Артып калган 6 чашты
Азырааштың, эртем-билиг
доостурдуң аразында,
Ам бо хүнде ажы-төлүң
Аас-кежик сени бүргээн,
чоргааранчың,
Олчатмаа ХОВАЛЫГ.
Чаа-Хөл суур.

УРАЛЬСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

при поддержке Центра образования Республики Тыва с 18 мая 2016 г осуществляют набор абитуриентов на следующие направления подготовки:

- Юриспруденция (государственное, гражданское право);
- Государственная и муниципальная служба (управление);
- Бухгалтерский учет, анализ и аудит;
- Финансы государства и муниципальных образований;
- Финансы и кредит;

Заочная форма обучения без лекций (на полной дистанции)

- Юриспруденция
- Экономика и управление персоналом;
- Государственное и муниципальное управление;
- Финансы государства и муниципальных образований;
- Экономическая безопасность;

Магистратура

- Государственное управление и местное самоуправление;
- Государственные, муниципальные финансы и налогообложение;
- Экономико-правовая безопасность

Стоимость обучения от 38000 руб./год. Документы принимают по адресу: ТЦ Дом быта, офис 403, с 12-00 до 18-00, тел. 8913-353-45-31, 2-16-22.

Реклама

СТРОЙКОНТ

✓ СОПРОВОЖДЕНИЕ Л
РЕМОНТНЫХ И СТРОИ
РАБОТ.

✓ ВЫПОЛНЯЕМ СТРОИ
РАБОТЫ ЛЮБОЙ СЛО

E-MAIL: solwind17@y
8-923-218

Се-во СРО-С №0317.01-2016-170
серия ГС №0317.01.2016 ОГРН
ООО "Солнечный ветер"

Читкени барымдаала

Кызыл хоорай дугаар ниити билэ-лазының 2014 чылда кан Айдың Анди Монгуштуң адынга кан аттестаттың чыгарып барымдаалааш, чок деп санаар.

УАЗ автомашинага артык кезектерни

барын садып ап, чогуң чагыдып ап болур. Чагыдар болза, өртээниң 50 хуузу баштай төлөп алып. Өртээ Новосибирск хоорайны. 20 хууга чедир чиигелделиг.

Магазин «Регион 17», Интернациональная кудумчузу, 115, (2 дугаар каът)

Тел. 8(394-22)-6-60-40, 8-913-358-08-88.

ИП ФАТЕЕВ А.Ю. ОГРНИП 315171900004490
Төлевирлиг үндизинге парлаан.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редактор А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн адреси: 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ДОЛГАП БОЛУР ТЕЛЕФОННАР:

кол редактор — 2-01-35, секретарь — 2-30-69,
редакторнуң оралакчызы — 2-17-91,
бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи — 2-18-10.
Тел/факс (394-22) 2-30-69.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Чагыдылга индекси: хуу кижилерге — 11530
организацияларга — 31730

Солун неделяда үш катап үнер. Хемчээли 2 парлаар ама.
Тираж 4419. Номери парлаалгаже дужааганы:
график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва»
г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүкзэн. Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068.

Солунну «Тывапол ААН-ге парлаан. (Кызыл кин болгаш Кравченко, 1)

Солунда парлааттын риалдарның авторлары далдары редакцияның туле дүүшпейн барып болу тынган саннары болгаш фактылары, дыңнадылар авторлар боттары хары

ИЗВЕЩЕНИЕ

В администрацию сельского поселения «Сумон Ак-Дуругский Чаа-Хольского кожууна Республики Тыва» поступило заявление от гражданина Байыр Эдуарда Александровича о предоставлении земельного участка в аренду 20 лет из земель населенных пунктов по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Ак-Дуруг ул. Шивилиг дом № 3 «а», с кадастровым номером 17:14:0201010:342, с общей площадью 1500 кв.м., вида разрешенного использования (назначения) «для индивидуального жилищного

строительства».

В рамках действующего законодательства администрация сельского поселения Ак-Дуругский Чаа-Хольского кожууна Республики Тыва в течение 30 дней со дня опубликования данной информации принимает письменные заявления по данному заявлению.

Председатель администрации сельского поселения «Сумон Ак-Дуругский Чаа-Хольского кожууна Республики Тыва»: О.